

Román kisebbségpolitika: a fordulat éve, 1959

Írta Makfalvi Gábor
HUNSOR publication

A cím első látásra talán megtévesztő, hiszen a fordulat évének 1948-at szokás nevezni a volt szovjet blokk országaiban. Hogy írásomnak mégis ezt a címet adtam, azt a román kisebbségpolitikában 1959-ben bekövetkezett látányos fordulat indokolja.

A változás előzményei 1956-ig nyúlnak vissza: ekkor a magyar kisebbség körében a magyarországi eseményekkel kapcsolatosan *széleskörű szimpátia megnyilvánulások* voltak tapasztalhatóak, helyenként különféle *szervezkedésekre*, "összeesküvésekre" is sor került. Mindezeknek két következménye lett: egyfelől a *rendőrség*, a *Securitate retorziója* sújtotta az erdélyi magyarság tömegeit. A rendőrségi megtorlások fő célpontja a magyar értelmiség volt: vidéki tanítók, egyetemi tanárok, teológiai professzorok, katolikus és protestáns lelképásztorok. Az első letartóztatási hullám 1956 október végétől (!) 1957 közepéig tartott, majd némi szünet volt tapasztalható a rendőrség és a Securitate tevékenységében. Ennek oka minden bizonnyal abban keresendő, hogy a Román Munkáspárt csúcsein 1957-ben zajlottak az utolsó frakciós harcok. Miután ebből Gh. Gheorghiu-Dej győztesen került ki és véglegesen megszilárdíthatta az egyeduralmát - azt a Miron Constantinescut, korábbi oktatásügyi minisztert "győzte le", aki az 1955-56-os "engedmények" egyik szorgalmazója volt -, és újból előtérbe került a "magyarkérdés": *megváltozott a Román Munkáspárt korábbi "magyarságpolitikája", véget ért az "engedmények" sorozata.* (1956 első felében ugyanis - hogy a magyar értelmiség körében egyre inkább érzékelhető elégedetlenséget lecsillapítsák - a pártvezetés még hozott néhány "hangulatjavító intézkedést".) A kisebbségpolitika negatív irányú megváltozásában minden bizonnyal közrejátszott még két esemény: *a szovjet csapatok kivonása Romániából* és *Kádár 1958 februári romániai látogatása.* (Az előbbi után elkezdődött az országban egy általános "derusszifikáció" - ami szaktást jelentett a korábbi "lenini-sztálini nemzetiségpolitikával" is; a Kádár-látogatásból - illetve a magyar elvtársak romániai nyilatkozataiból - azt a következtetést vonták le Bukarestben, hogy "*Budapest levette a kezét az erdélyi magyarságról*" és *ezzel szabad kezet biztosított Bukarest számára a "magyar kérdés" kezelésében.*)

A nemzeti kisebbségek nyelvén történő oktatás visszaszortásához a kellő ürügyet az adta, hogy a magyar értelmiség jelentős része szimpatizált az 1956-os forradalommal, sőt, a különböző szervezkedésekben, mozgolódásokban sok helyen középiskolások, egyetemi hallgatók, tanárok is részt vettek. Ebből azt a következtetést vonták le Bukarestben, hogy a magyar tannyelvű iskolákat - amelyek a "burzsoá nacionalizmus, az ellenforradalom fészkei" - fel kell számolni.

Az iskolák "egyestését" azonban még megelőzte 1958 közepétől egy újabb letartóztatási hullám. A lefogottak és eltéltek között ismét igen nagy arányban találhatóak középiskolás diákok, tanárok, egyetemi hallgatók. (Az 1956-1959 között eltéltek számát a jelenlegi kutatás még hozzávetőlegesen sem ismeri. Egyesek szerint "mindössze" 1-2 ezer főt érinthettek a retorziók, ám már korabeli emigráns magyar lapok is úgy tudták, hogy a két hullámban eltéltek száma mintegy 20 ezerre tehető.) Az újabb retorziókkal két célt is el lehetett érni: egyfelől megfélemlíteni a magyar értelmiséget, másfelől pedig a letartóztatásokkal

"bizonytani" lehetett, hogy a magyar oktatási intézményeket mennyire "megfertőzte" a "magyar nacionalizmus".

Az *önálló* magyar oktatási intézmények (általános iskolától az egyetemig) megszüntetésének terve a nyilvánosság előtt 1958 végén, 1959 elején vált ismertté, amikor több cikk is foglalkozott a "nemzetiségi elszigetelődés", a "szeparatizmus", a "burzsoá nacionalizmus" veszélyeivel. (Például a bukaresti *Előre* 1959 február 15-i számában Sztranyiczki Gábor, a Bolyai Tudományegyetem diákszövetségi tanácsának tagja kijelentette: "... a Bolyai egyetem *különösképpen ki van téve a burzsoá nacionalista ideológia* megtévesztően burkolt vagy egyenesen szemérmetlenül *nyílt támadásának*. A cikk megjelenésének idején folyt a Bolyai egyetem két tanársegédének a pere.)

1959 február 19-én megnyílt Bukarestben az országos diákkonferencia, amelyen szokatlan módon megjelent az RMP Politikai Bizottsága is. A felszólalók (mint például Ion Iliescu, a Diákegyesületek Szövetsége Országos Tanácsának elnöke, és Gh. Gheorghiu-Dej) már az első napon ismételt "az egyetemi és főiskolai hallgatóság soraiban föllelhető nacionalizmusra" figyelmeztettek. Beszédében Dej *a külön nemzetiségi iskolákat a nacionalista tanügyi politika rovására írta* és állást foglalt a "kulturális szétválasztás ellen. Kijelentette: "... arra kell törekedni, hogy minden nemzetiség gyermekei *egységes iskolában*, együtt tanuljanak...) A "föntről jött figyelmeztetések mellé természetesen "alulról jövő kvánság is szükségeltetik, ezért egy bolyais egyetemi hallgatóval *felolvastattak* egy levelet, amelyben a magyar egyetemi hallgatók kérték, hogy a különböző szakos magyar és román diákok "együtt tanulhassanak. (A szintén felszólaló Takács Lajosnak, a Bolyai rektorának is az volt a véleménye, hogy "az anyanyelvi oktatás nem lehet öncél.)

Az események ezután felgyorsultak. Február 26 március 5. között "gondosan előkészített tömeggyűlések sorozata zajlott Kolozsvárott, amelyeken a Bolyai és a Babes egyetemek összevonásának szükségességéről volt szó. A gyűlések egy részén jelen volt N. Ceauescu, az akkori párhierarchia szerinti második ember is. A későbbi pártfőtőkárnak már ekkor több megnyilvánulásában is kiütközött a később ismertté vált sovinizmusa. Amikor a február 28-i gyűlésen Szabédi László arról beszélt, hogy a Bolyai Tudományegyetemet - az egy évvel korábban elhunyt - Petru Groza demokratikus kormánya hozta létre, Ceauescu durván félbeszaktotta Szabédi Lászlót: "A Groza-kormány tévedett! *Hiba volt a Bolyai egyetem létesítése!* Amit pedig Szabédi végez, az nem egyéb zavarkeltésnél! Amikor pedig végül a beszédét azzal fejezte be az ró-egyetemi tanár, hogy: "Éljen az egyestett román-magyar egyetem!" Ceauescu ismét közbekiabált: "Micsoda dolog az, hogy román-magyar egyetem, ez az egyetem itt, Romániában a román kormányzat egyeteme!" A megalázott Szabédi - az előző nap felszólaló Balogh Edgárral és Nagy Istvánnal együtt - arra kényszerült, hogy a nyilvánosság előtt gyakoroljanak önkritikát a korábbi hibás nézeteik miatt...

Március 10. után megkezdődött a két egyetem diákjainak közös kollégiumokba történő költöztetése, összevonták a két egyetemi pártalapszervezetet, és rendszeressé tették "a magyar és román hallgatók találkozásait".

Ami a magyar nyelvű oktatás további biztosítását illeti, hamarosan kiderült, hogy a magyar és román elképzelések igencsak eltérnek egymástól: szó sincs arról, hogy - amint azt Takács Lajos, a magyar egyetem rektora elképzelte - két *tagozatot* hozzanak létre, sőt, a Kolozsváron márciusban felállított ad-hoc bizottság (tagjai a két egyetem vezetősége és két pártfunkcionárius voltak) a "párhuzamosságok kiküszöbölésének elve miatt abból indult ki, hogy *magyarul csak azok a tárgyak kerüljenek előadásra, amelyek "az általános kultúra oktatására képeznek tanárokat.* (Constantin Daicovicu-nak, a Babe Tudományegyetem rektorának az volt a véleménye, hogy csak a pedagógiai jellegű szakokon, bizonyos tárgyak esetében kell a magyar tannyelvet alkalmazni.) Az április 22-i bukaresti ülésen végleg eldőlt az egyetem elnevezése (Gh. Gheorghiu-Dej javaslatára fölvtették a "Babe-Bolyai Tudományegyetem nevet), és a magyarul előadandó tárgyak száma: kiderült, hogy bizonyos karokon, szakokon (pl. a jogi és közgazdasági karokon) kizárólag román nyelven fog folyni az oktatás.

A két egyetem "egyestését - pontosabban: a Bolyai Tudományegyetem felszámolását - az erdélyi magyar társadalom nagy része felháborodással fogadta. Természetesen ekkor már

semmi lehetőség sem nyílt a szervezett módon történő tiltakozásra. Maradt a magányos, tragikus kimenetelű protestálás: az öngyilkosság. Április közepén *Szabédi László* költő, a magyar irodalom professzora, majd májusban *Csendes Zoltán* és *Nagy Lajos* prorektorok a magyar nyelvű oktatás felszámolása miatt *tiltakozásképpen önkezükkel vetettek véget életüknek*. (Több forrás szerint *Molnár Miklós* öngyilkossága szintén a magyar egyetem felszámolása miatti tiltakozások sorába illeszthető, azonban azok, akik közelről ismerték, állítják: kizárólag súlyos betegsége miatt vetett véget az életének.)

A Bolyai Tudományegyetem felszámolása mellett még egy veszteség érte ekkor a magyar nyelvű felsőfokú oktatást: *véglegesen megszűnt a Mezőgazdasági Főiskolán a magyar nyelvű képzés*. A főiskola "át szervezése a Bolyai Tudományegyetemtől is drasztikusabb volt: 1959 őszén egycsapásra megszüntették a magyar nyelvű előadásokat, és még azoknál a "keresztféléves tárgyaknál sem tettek kivételt, melyeket még az 1958/59-es tanév második félévében kezdtek el tanulni a hallgatók.) Magyar nyelven ezentúl csak a marosvásárhelyi orvosi egyetemen, a pedagógiai főiskola magyar tagozatán és a sznművészeti főiskolán folyt, valamint Kolozsváron bizonyos tantárgyak esetében a képzőművészeti és zeneművészeti főiskolákon.

Az alsó- és középfokú magyar tannyelvű iskolák "romanizálása" két úton történt: 1)

"Összevonták" az addig még önálló adminisztrációval rendelkező magyar iskolákat a román iskolákkal. (Ez azzal járt, hogy vagy már rögtön az "egyesülés" után, vagy pár évvel később, román igazgató került az új intézmény élére, majd az adminisztráció, a belső ügykezelés is kizárólagosan románul történt. A magyar és román tannyelvű osztályok eleinte nagyjából egyforma számúak voltak, ám pár éven belül a most már "egységes" iskolában a magyar tagozatra felvehető diákok száma fokozatosan csökkenni kezdett.) 2) Mindazokon a településeken pedig, ahol korábban - a román lakosság csekély száma miatt - nem működött önálló román iskola, román osztályokat létesítettek az addig kizárólag magyar tannyelvű intézményekben. A következmény itt is ugyanaz volt, mint az előző esetben: *a magyar nyelvű oktatás fokozatosan háttérbe szorult*. (1959 nyarán a még meglévő, a moldvai csángók számára a negyvenes évek végén létrehozott magyar osztályokat is végleg megszüntették.)

A magyar (valamint a többi nemzetiség) tannyelvén oktató iskolák "romanizálása" az 1959-es évben tömeges méreteket öltött. Pontos számadatokkal egyelőre nem rendelkezünk: a korabeli sajtó mélyen "hallgat" arról, hogyan alakult ezekben az években a magyar tannyelvű iskolák száma, hiszen akkor nyilvánvaló lett volna a visszalépés a korábbi politikához képest. (A "titkolózás" olyan méreteket öltött, hogy sem a Magyar Autonóm Tartomány 1959-ben elkészült - de még a nyomdában megsemmisített - monográfiájában, sem a M.A.T. 1960-as évkönyvben semmiféle adat sem található a magyar többségű "autonóm" tartomány iskoláinak tannyelvi megoszlásáról.) Mindenesetre a korabeli követségi jelentések szerint a hatvanas évek elején már egyetlen önálló magyar középiskola sem működött például Hunyad és Bihar tartományokban. A nyugati sajtóban a hatvanas évek elején már azt írták, hogy Romániában megszűnt az összes magyar iskola. Ez persze nem volt igaz, de az tény: az önálló, kizárólag magyar tannyelvű középiskolák döntő részét és az általános iskolák nagy részét felszámolták 1959-ben.

Amint az alább közölt követségi jelentésből látható, *a budapesti pártvezetésnek volt tudomása a romániai kisebbségpolitika megváltozásáról*. A bukaresti magyar követségi jelentések a későbbiekben is többször visszatértek az 1959-es "fordulat"-ra. A hatvanas évek eleji párt- és kormányközi tárgyalásokon többször brálták a bukaresti kisebbségpolitikát - ami persze mindezek ellenére Gh. Gheorghiu-Dej haláláig változatlan maradt...

A BUKARESTI MAGYAR NAGYKÖVETSÉG JELENTÉSE A MAGYAR ÉS ROMÁN ISKOLÁK, VALAMINT A BABES ÉS BOLYAI EGYETEMEK ÖSSZEIVONÁSÁRÓL

SZIGORÚAN TITKOS!

Kapják: a Politikai Bizottság tagjai, póttagjai és Szilágyi Dezső elvtárs.

MÁSOLAT

a bukaresti nagykövetség 1959. április 28.-án kelt jelentéséről

Tárgy: A magyar iskolák egyestésének kérdéséhez.

A romániai magyar és általában a nemzetiségi iskolák egyestésének a kérdéséhez néhány észrevételt kívánok fűzni. Bár az RNK Diákegyesületei Szövetségének ez év február végén megtartott II. országos konferenciáján igen fontos bejelentések hangzottak el, ezek részletes ismertetését elhagyom. [...] A konferencia munkájának ilyen irányú fővonalát maga Gh. Gheorghiu-Dej elvtárs szabta meg, aki a PB tagokkal együtt megjelent a konferencián és azon nagy beszédet mondott.

A nemzetiségi iskolák egyestésének kérdése nyilván már korábbi gondos előkészítés alapján vetődött fel a konferencián. Erre mutat Takács Lajosnak, a kolozsvári Bolyai egyetem rektorának és néhány magyar főiskolásnak a felszólalása ebben a kérdésben. Mint ismeretes, az egységes iskolák megteremtésének gondolata és az azóta ilyen irányban tett konkrét intézkedés alapját egy, a konferencián és azóta széles körben is ismertetett Lenin idézet képezi. Bizonyos mértékig vitatható, hogy az ebben a kérdésben idézett lenini megállapítások vannak-e olyan érvénnyel, hogy azokat szinte örök érvényűnek tekintve konkrétan alkalmazni lehet napjainkban a romániai nemzeti kisebbségekkel kapcsolatban? [...] Figyelemmel arra, hogy Romániában a szocializmus építése folyik, a nemzetiségi kérdés megoldásának, és ezzel kapcsolatban az iskolapolitikának bizonyos, történelmi előzményekkel rendelkező sajátos vonásai vannak, ezért elgondolkoztató, hogy helyes-e sematikusán alkalmazni egy jó 40 évvel ezelőtti, más körülmények között keletkezett megállapítást.

Az e téren már foganatosított és tervbe vett intézkedések indoklása: az Erdélyben fellépett szeparatista törekvések ellensúlyozását és felszámolását szolgálják. Nem tudom felmérni ezeknek a szeparatista törekvéseknek a nagyságát és az erejét a magyarlakta vidékeken. Egyesek szerint ennek konkrét megnyilvánulása abban mutatkozik meg, hogy a magyar diákok nem szvesen tanulják az iskolákban a román nyelvet. Állítólag az elszigetelődés ismérvei más egyéb területeken is megmutatkoznak. Ha itt egy ilyen irányban erősödő tendenciáról van szó, akkor felmerül a kérdés, hogy mi okozza ezt? A romániai magyarság sovíniszta, szeparatista törekvéseit ma Magyarország felől akár legálisan, akár illegálisan úgy gondolom, kisebb mértékben táplálhatják, mint 1956 előtt. [...]

Az élet természetesen rendkívül bonyolult és az elmúlt esztendőben nemcsak pozitív intézkedések hatottak a romániai magyarság életének alakulására, hanem negatvak is. Ha belső és nyugati reakciósúsovíniszta bujtogatás következtében valóban beállott egy rosszabbodás a román nép és az itt élő magyarság között és erősödő módon jelentkezett a szeparatizmus, akkor kérdéses, hogy az iskolák egyestése és ezek megoldásának módszere alkalmas-e a szeparatív törekvések felszámolására?

Mint tudjuk, az iskolák egyestése gyakorlatilag már kezdetét vette. Nyomban, az országos konferencia befejezése után a PB egy tagja és Joja miniszterelnökhelyettes Kolozsvárra, egy másik PB-tag és egy PB póttag /Mogyorós és Rautu elvtársak/ Marosvásárhelyre uraztak. Egyestett gyűléseket tartottak Kolozsvárott az egyetemi tanárokkal és a főiskolai hallgatókkal. A sajtó szerint egyhangúan helyeselték a Babes és Bolyai egyetemek egyestését. Igen knos epizódként hatott azonban ezeken a gyűléseken, hogy három közismerten kiváló magyar kommunista egyetemi tanár, illetve ró kénytelen volt kétszer is felszólalni, másodszer azért, hogy előbbi felszólalásának bizonyos részét megtagadja. Enyhén szólva furcsán hat, hogy Balogh Edgárnak felsőbb kioktatásra ki kellett jelentenie, hogy nincs magyar, vagy román kultúra, hanem csak szocialista, vagy burzsoá kultúra van. Ez ellentmond Leninnek, a nemzeti kultúrák fejlődéséről szóló tantásának. Balogh Edgárról meg kell jegyeznem, hogy egyik élharcosa azon lenini elvek hirdetésének, mely szerint eljön az az idő, amikor a népek egyesülni fognak. [...] Balogh Edgárnak most súlyos önkritikát kellett gyakorolnia és azt hallani magáról ezer ember füle hallatára, hogy a marxizmus elemi kérdéseivel sincs tisztában..., ilyen emberekre van bszva a magyar fiatalság nevelése, akkor ez azt jelenti, hogy az iskolák egyestésének kérdése, s annak megoldási módja Balogh elvtársra is meglepetéssel hatott. Az akkor megtartott gyűléseknek azonban tragikus személyi következményei is vannak. Szabédi László egyetemi tanár, esztétikus, irodalomtörténész, aki egyesek szerint az

itt élő magyarság egyik legkiválóbb marxista vezető személyisége volt, a napokban öngyilkossággal vetett véget életének. Neki is önkritikát kellett gyakorolnia Nagy Istvánnal együtt a tanárok és diákok említett gyűlésén.

A két kolozsvári egyetem összevonása a hrek szerint az ősszel fog megtörténni, Universitate Babes-Bolyai név alatt. Az új szervezeti felépítésén már dolgoznak. Ezideig megszüntették a román és magyar diákok különálló internátusait és éttermeit, összeköltöztették a diákokat és együtt étkeznek. A két egyetemen lévő diáktanácsokat összevonták, hasonlóan egy új pártbizottságot hoztak létre az eddigi kettő helyett.

Ami a magyar nyelvű oktatás kérdését illeti, ezzel kapcsolatban felső helyről megnyugtató kijelentés hangzott el. A Joja miniszterelnökhelyettes mondotta többek között a konferencián történt felszólalásában, hogy Az RMP és a népi demokratikus állam gondot fordít arra, hogy az együttlakó nemzetiségek ifjainak oktatását fejlessze és biztosítsa, hogy anyanyelvükön tanulhassanak... A gyakorlatban azonban ez még problematikus. A dolog megoldása nyilván nem megy a magyar oktatás jogának bizonyos csorbítása nélkül. Ha egyesítik a két egyetemet, nyilván elképzelhetetlen, hogy az egymás mellett élő román és magyar diákok számára akár egy időben, akár egymás után román és magyar nyelven is előadjanak: Először is minden magyar tanártól megkívánják, hogy román nyelven is beszéljen, a magyar diákoktól hasonlóképpen, fordítva azonban egyik esetben sem. Ebből következik, hogy a különböző tantárgyakat román nyelven fogják előadni, esetleg a magyar irodalom tanszéken folynak majd az előadások magyar nyelven, külön a magyar anyanyelvű hallgatók számára. Ebből következik, hogy a nemzetiségi jogok felett való aggodalmaskodáson túl, főként Kolozsvárott, idegenség tapasztalható egzisztenciális szempontból is, mert az egyetemek egyesítése jelentős alkalmazotti létszám megtakartással is jár, elbocsátásra elsősorban a magyar nyelvű tanárok és más alkalmazottak számtanak, akiknek elhelyezkedése nem könnyű.

Érdekes ezzel kapcsolatban Joja elvtárs véleményét megismernünk, aki az egyik barátunk előtt többek között a következőket jelentette ki: senkinek sincs szándékában Romániában a magyarokat valami fajta gettóba zárni. Művelődési lehetőségük is megmarad a továbbiakban és semmiféle numerus clausus nem kívának felállítani. A két kolozsvári egyetemet össze fogják vonni, amely ezután nem lesz sem román, sem magyar, hanem szocialista egyetem [lesz]. Ezt úgy látják, az érdekeltek helyeslik, mindössze néhány régi magyar egyetemi tanárnál tapasztaltak burzsoá nacionalista megnyilvánulásokat. Az eddigi iskolapolitikájuk a nemzetiségekkel kapcsolatban hibás volt. Nem tudja, hogy követhettek el ilyen hibákat.

Tévedés volt eddig a külön magyar anyanyelvű iskolák megengedése. Az egyetemek egyesítésén túl most gondolkodnak a középiskolai kérdések megoldásáról is. Vannak olyan elgondolások, hogy a magyar nyelvű középiskolákban egyes tantárgyakat román nyelven adjanak elő. Ez átmeneti megoldás lenne az első évekre, hogy a román nyelvet teljesen elsajátítsák a magyar fiatalok, később pedig teljesen román nyelven tanthassanak. Ami a Magyar Autonóm Tartományon kívül lévő magyar iskolák kérdését illeti, itt magyar-román vegyes iskolák szervezésére gondolnak. Az iskola kérdésével párhuzamosan felmerül más egyéb kulturális intézmények jövőbeni helyzete is. Sokan felvetik, minek Kolozsvárott egy külön román és egy külön magyar opera. Megvizsgálják, hogyan lehetne e kettőt egyesíteni. Fentiekből a legérdekesebb megállapítás, hogy a magyar nyelvű iskolák engedélyezése a múltban téves volt. Ebből következik, hogy a nemzetiségekkel való bánásmód kérdésében most valóban egészen új politikai elgondolás megvalósítása veszi kezdetét. Reméljük kell, hogy az intézkedések a marxizmus-leninizmus szellemének megfelelően helyes irányt vesznek, megerősítik az itt élő nemzetiségek erkölcsi, politikai egységét a román néppel, s hozzájárulnak Magyarországnak és a RNK testvéri kapcsolatainak további erősítéséhez.

Keleti Ferenc s.k.

nagykövet

Forrás: *MOL MDP-MSZMP iratok osztálya, MSZMP KB Külügyi Osztály, 32/1959/5 öe., 78-81. p.*

Forrás: <http://primus.arts.u-szeged.hu/doktar/texts/romkis.html>